

พุทธลักษณะสกุลช่างครูบาโน รูปแบบ เทคนิค และแนวคิดการสร้าง พระพุทธรูปครูเมืองละกอน¹

ฐาปกรณ์ เครือระยา

อาจารย์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ วิทยาลัยอินเตอร์เทคโนโลยี

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “พุทธลักษณะสกุลช่างครูบาโน รูปแบบ เทคนิค และแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปครูเมืองละกอน” มีวัตถุประสงค์เพื่อเก็บรวบรวมรูปแบบและลักษณะของพุทธศิลปะสกุลช่างครูบาโน ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบเฉพาะของงานพุทธศิลป์ครูบาโน ทั้งทางด้านคติความเชื่อ เทคนิคการตกแต่ง และความสัมพันธ์ของชุมชนต่างๆ ผ่านงานพุทธศิลป์ครูบาโน ซึ่งองค์ความรู้ที่ได้จะสามารถนำไปใช้ในการสร้างและอนุรักษ์ รวมถึงผลักดันให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ลักษณะการวิจัยเป็นเชิงคุณภาพสำรวจลงพื้นที่ซึ่งมีวิธีการศึกษาในเชิงปฏิบัติการร่วมกับคนในชุมชน ทั้งการสอบถามรายละเอียดสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม

1 บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของ โครงการวิจัย “การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองลำปาง ผ่านบันทึกและงานพุทธศิลป์ครูบาโนชัยธรรมจินตมานุ” โดยฐาปกรณ์ เครือระยา สนับสนุนทุนวิจัยโดยวิทยาลัยอินเตอร์เทคโนโลยี พ.ศ. 2557.

พร้อมทั้งทำการบันทึกภาพสัดส่วนทางพุทธศิลป์กรรม รายละเอียดต่างๆ แล้วนำมาคัดลอกลายเส้นเพื่อเปรียบเทียบข้อมูล ก่อนนำไปวิเคราะห์หารูปแบบ เอกลักษณ์ และเทคนิคการสร้าง

ผลการศึกษาพบว่างานพุทธศิลป์ครุบาโนตามบันทึกโบราณ ซึ่งมีจำนวน 63 แห่ง และได้ทำการสำรวจเพิ่มเติมตามคำให้สัมภาษณ์ของคนในชุมชนใกล้เคียงอีก 7 แห่ง รวมสถานที่ที่ทำการเก็บข้อมูลคือ 70 แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งพุทธลักษณะองค์พระทั้ง 70 องค์นั้นถือเป็นเอกลักษณ์ทางเทคนิคเชิงช่าง และเทคนิคการตกแต่งที่โดดเด่นซึ่งปรากฏในเขตนครลำปาง คือ อำเภอเมือง อำเภอเกาะคา อำเภอแม่ทะ อำเภอห้างฉัตร อำเภอเมืองปาน อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง และอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา อันเป็นเอกลักษณ์ของการสร้างพระพุทธรูปสกุลช่างครุบาโน หรือ ครูเมืองละกอน ทั้งนี้ข้อมูลดังกล่าวได้นำมาวิเคราะห์ตีความการเปลี่ยนแปลง ทั้งทางด้านคติความเชื่อ เทคนิคการตกแต่ง รวมถึงลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธรูปในช่วงยุคสมัยที่ครุบาโนยังมีชีวิตอยู่ เช่น จิกโมฬี, ชายสังฆาฏิ, ตีงพระกรรม, และดอกบัวรองมือ ซึ่งองค์ความรู้ที่ได้นั้นสามารถนำไปใช้ในการสร้างและอนุรักษ์ รวมถึงผลักดันให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในอนาคต เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการจัดทำพิพิธภัณฑ์งานศิลป์ครุบาโนของวัดปงสนุกเหนือต่อไป

คำสำคัญ : พุทธลักษณะ, ครุบาโน, ครูเมืองละกอน

Characteristics of Buddha Images in Kru Ba No Style: Forms, Techniques and Concepts of Original Muang Lakhon's Buddha Image.

Thapakon Kruaraya

Lecturer, Faculty of Liberal Arts, Lampang Inter-Tech College

ABSTRACT

The study of “Characteristics of Buddha Images in Kru Ba No Style: Forms, Techniques and Concepts of Original Muang Lakhon's Buddha Image” has the objectives to glean knowledge concerning the forms and characteristics of Buddhist Arts in Kru Ba No Style, and to study and analyze on the unique features of Buddhist art in Kru Ba No Style in terms of belief, decorative techniques and relationship among the communities. The attained knowledge can be applied to the creation and conservation of art objects in this style and the attempts to promote this style of art as a cultural heritage of the local area. This study is a qualitative research work that uses the field survey technique as the main scheme for collecting data from the locals. The survey consists of many data collection activities such as in-depth interview and focus group interview qualitatively

research survey by a field study with people in community, individual and group interview. The proportion and details of Buddhist art are recorded and the drawings of the recorded art are made in order to compare all pieces of art together before analyzing them for the unique form and creation techniques.

The results show that the quantity of pieces of art in Kru Ba No Style indicated in ancient records is 63. In addition, there are 7 more pieces of art discovered from the exploration in accordance with the interviewed local people. Hence, the total number of the cultural heritages to be studied on is 70. The 70 Buddha images have unique features concerning the creation technique and decorative techniques. The Buddha images are found in many districts in Lampang province, namely, Mueang, KohKa, Mae Tha, Hang Chat, Muang Pan and Chae Hom districts, and Mae Chai district in Phayao Province. These Buddha images are created in Kru Ba No Style or KruMueangLakhon Style. Such information is analyzed in order to interpret the changes in the belief and decorative techniques including the unique characteristics of the Buddha images from the period in which the Kru Ba No was still alive. The changes can be seen in the top knot style, the earlobe style, and the style of lotuses underneath the hands of the Buddha images. This knowledge can be used for creating and conserving this style of art, and for promoting this art style as the cultural heritage of the local area. The knowledge attained from this study can also be used for establishing Kru Ba No's Pieces of Art Museum at PongsanukNuer Temple in the future.

Keywords : Buddha Image Characteristics, Kru Ba No, KruMueangLakhon

บทนำ

นครลำปาง เป็นพื้นที่ที่อุดมไปด้วยศิลปวัฒนธรรมและงานศิลปกรรมที่มีคุณค่า มีความหลากหลายในด้านรูปแบบ และยุคสมัย โดยงานศิลปกรรมทั้งหลายไม่ว่าจะเป็น พระพุทธรูป สัตถภัณฑ์ ธรรมาสัน อาสนะ รวมไปถึงส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมอื่นๆ ภายในวัด ยุคหนึ่งของเมืองลำปางนั้นในช่วงปี พ.ศ. 2400-2454 มีพระอริยสงฆ์รูปหนึ่ง ที่ถือเป็นบุคคลทางประวัติศาสตร์ลำปาง ที่มีความสำคัญยิ่ง นั่นคือครูเมืองละกอน หรือครูบาอาโนชัยธรรมจินตามุนี เจ้าคณะเมืองลำปางรูปแรก วัดปงสนุกเหนือ ถือเป็นบุคคลสำคัญที่ได้ทำการจดบันทึกข้อมูลเรื่องราวสำคัญๆ ของบ้านเมืองของนครลำปางในยุคนั้น รวมไปถึงการถ่ายทอดสรรพวิชาต่างๆ โดยเฉพาะงานศิลปอันเกี่ยวเนื่องกับพระศาสนา

งานศิลปกรรมที่ครูบาอาโนสร้างไม่ปรากฏไว้แต่เพียงที่วัดปงสนุกเท่านั้น ท่านยังเดินทางไปสร้างงานพุทธศิลป์ตามวัดต่างๆ รวมถึงการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถาน โบราณวัตถุ เช่น การสร้างพระพุทธรูป ทิเบตพระคัมภีร์ คัมภีร์ สัตถภัณฑ์ รวมถึงการจารคัมภีร์ ตำนาน ตำรายาสมุนไพร ตลอดจนถึงการบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ อย่างมากมาย ทำให้งานพุทธศิลป์ในยุคของท่านมีเอกลักษณ์เฉพาะที่โดดเด่นและสามารถเชื่อมโยงกับศิลปะพุทธศิลป์ของนครรัฐเชียงตุง (สหภาพพม่า) ซึ่งมีรากฐานทางพระพุทธศาสนาที่คล้ายคลึงกัน

จากบันทึกของท่านที่กล่าวถึงการเดินทางไปทำนุบำรุง ซ่อมแซม และสร้างงานพุทธศิลป์ตามที่ต่างๆ ทั้งในตัวจังหวัดลำปาง ต่างอำเภอ รวมไปถึงต่างจังหวัดที่ใกล้เคียง ทำให้คณะศรัทธาชุมชนบ้านปงสนุกกลุ่มหนึ่งทำการสำรวจในเบื้องต้น เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 เป็นต้นมา นำโดยพระน้อย นรุตตโม ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และ อาจารย์อนุกุล ศิริพันธ์ ประธานชุมชนบ้านปงสนุก ในขณะนั้น ลงสำรวจพื้นที่ตามบันทึกของท่าน ปรากฏว่าพบร่องรอยตามที่ท่านบันทึกไว้ เช่น การบันทึก

พระพุทธรูป มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่คล้ายกันในทุกวัด เว้นแต่ขนาดขององค์พระ ผลงานของท่านบางชิ้น ครูบาโนไม่ได้สร้างเองแต่ท่านน่าจะมีส่วนที่ ท่านไว้วางใจคอยผลิตงานศิลปกรรมตามการออกแบบของท่าน ซึ่งในปัจจุบันผลงานของท่านมากกว่า 60 แห่งที่ยังคงสภาพดีและสมบูรณ์ ซึ่งสามารถนำผลงานของท่านมาทำการศึกษารูปแบบ แนวคิด เทคนิค การสร้าง คติความเชื่อที่เป็นประโยชน์ทางด้านงานศิลปกรรม

การเดินทางของครูบาโนตามบันทึกของท่านตามสถานที่ต่างๆ จึงมีความน่าสนใจทั้งในทางด้านสังคม ทางด้านจิตวิทยา และวิชาช่างแขนงต่างๆ ซึ่งการสร้างงานพุทธศิลป์ทางพระพุทธศาสนาของท่านถือเป็นเอกลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์เชิงชุมชนพื้นที่ที่มีความน่าสนใจ โดยการทำงานศิลปะแสดงถึงบารมีและอำนาจเชิงสังคม สิ่งเหล่านี้ผู้ศึกษาได้มีความสนใจ และต้องการเก็บรวบรวมรูปแบบงานศิลปกรรมเชิงช่าง โดยเฉพาะพระพุทธรูปและพระประธานตามวัดต่างๆ ตามที่ท่านครูบาโนได้ไปสร้างไว้ เพื่อที่จะอนุรักษ์รักษางานศิลปะที่มีเอกลักษณ์เฉพาะและเกิดขึ้นในยุคสมัยหนึ่งที่พระพุทธศาสนาในจังหวัดลำปางได้รุ่งเรือง โดยผ่านการสร้างงานทางพุทธศิลป์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาอย่างมากมาย

อนึ่งข้อมูลบันทึกครูบาโนฉบับดังกล่าว ยังไม่ได้นำมาออกมาเผยแพร่ให้คนทั่วไปรับรู้ ซึ่งต้องมีกระบวนการแปลอักษรธรรมล้านนาและปริวรรตภาษาขึ้นใหม่ เพื่อได้มาซึ่งข้อมูลและหลักฐานที่จะนำไปสู่การศึกษารูปแบบพุทธศิลปกรรมสกุลช่างครูบาโน รวมไปถึงองค์ความรู้การสร้างพระพุทธรูป แบบอย่างอันเป็นเอกลักษณ์ที่มีลักษณะเฉพาะตัวว่าด้วยเรื่องความพอดี สัดส่วน รวมไปถึงเทคนิคการตกแต่ง ในบทความนี้เราจึงไม่สามารถนำรูปแบบพระพุทธรูปศิลปะครูบาโนมาแสดงได้อย่างชัดเจน

“งานพุทธศิลป์ครูบาโน รูปแบบ เทคนิค และแนวคิดการสร้างสกุลช่างครูเมืองละคอน” จึงเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล แสดงผลของการศึกษาถึงรูปแบบงาน

พุทธศิลป์ครูบาโนตามบันทึกโบราณซึ่งมีมากกว่า 70 แห่ง ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ เทคนิคเชิงช่าง เทคนิคการตกแต่งที่ปรากฏในนครลำปาง รวมไปถึงการศึกษา เปรียบเทียบ วิเคราะห์ถึงอิทธิพลร่วมในยุคสมัยนั้นด้วย เพื่อจะใช้เป็นข้อมูล และหลักฐานในการจัดทำพิพิธภัณฑ์งานศิลป์ครูบาโนของวัดปงสนุกเหนือต่อไป ส่งผลดีต่อการบริการวิชาการสู่ชุมชน และสามารถนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษา เผยแพร่สู่สังคมภายนอก เพื่อนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อไป

วัตถุประสงค์ของวิจัย

1. เพื่อเก็บรวบรวมรูปแบบและลักษณะของพุทธศิลปะสกุลช่างครูบาโน
2. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบเฉพาะของงานพุทธศิลป์ครูบาโน ทั้งทางด้านคติความเชื่อ เทคนิคการตกแต่ง และความสัมพันธ์ของชุมชนต่างๆ ผ่านงานพุทธศิลป์ครูบาโน

อุปกรณ์และวิธีการดำเนินงานวิจัย

ผู้วิจัยได้ออกแบบการวิจัยไว้ในรูปของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR. : Participatory Action Research) การลงพื้นที่สำรวจสภาพบริบททางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนโดยการสัมภาษณ์ เนื่องจากโครงการนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองลำปาง ผ่านบันทึกและงานพุทธศิลป์ครูบาโน เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง ทั้งทางด้านคติความเชื่อ เทคนิคการตกแต่ง ซึ่งจะได้ องค์ความรู้เพื่อใช้ในการสร้างและอนุรักษ์รวมถึงผลักดันให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ท้องถิ่นผ่านกระบวนการรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และลงพื้นที่เก็บข้อมูล เชิงลึกจากคนในชุมชน โดยมีวิธีการและเครื่องมือที่สอดคล้องและเหมาะสม ที่ สามารถให้ข้อมูลทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยมีขั้นตอนดังนี้ 1) ศึกษาภาคเอกสาร

ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) แพลนบันทึกครูบาโน 3) สำนวนพื้นที่ศึกษาวิจัย 4) สัมภาษณ์ สอบถาม สันทนาการ 5) บันทึกภาพ 6) วิเคราะห์ข้อมูล และ 7) สรุปผลการศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูล

เนื่องจากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองลำปาง ผ่านบันทึกและงานพุทธศิลป์ครูบาโน ซึ่งผู้วิจัยได้ออกแบบการวิจัยไว้ในลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการผ่านกระบวนการรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ และลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงลึกจากคนในชุมชน ดังนั้นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จึงใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ทั้งด้านแหล่งข้อมูลและข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ก่อนนำไปประมวลและวิเคราะห์

การวิเคราะห์ข้อมูลจะทำการจัดบันทึกไว้อย่างเป็นระบบตลอดช่วงระยะเวลาการศึกษา โดยจำแนกเรื่องและความเกี่ยวข้องแล้วจัดกลุ่มตามขอบเขตการวิจัย เพื่อวิเคราะห์และแปลความหาความสัมพันธ์กันสำหรับการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงสมัย โดยใช้วิธีการพรรณนาโวหาร

แนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับ “การสร้างพระพุทธรูป”

พระพุทธรูปหมายถึงรูปที่สร้างขึ้นแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อกราบไหว้บูชา อาจใช้การแกะสลักจากวัสดุต่างๆ เช่น ศิลา งาม ไม้ หรือวัสดุอื่นๆ นอกจากนี้ยังอาจใช้การปั้นหรือหล่อด้วยโลหะก็ได้ โดยทั่วไปคำว่าพระพุทธรูปมักจะหมายถึงรูปขนาดใหญ่พอที่จะวางบูชาได้ สำหรับรูปขนาดเล็กมักจะเรียกว่าพระเครื่อง อย่างไรก็ตาม ทั้งสองแบบสามารถเรียกว่าพระพุทธรูปได้เช่นกัน

แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปนั้น นอกจากจะสะท้อนถึงความงามทางศิลปะแล้ว ยังมีความสำคัญในแง่ที่เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนต่างๆ อีกด้วย ดังที่ ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี กล่าวว่า

“... วิธีการในการสร้างพระพุทธรูปนั้นยุ่งยาก ลักษณะความสวยงามทางศิลปะ อย่างเดียวยังไม่เพียงพอเพราะเหตุว่า รูปที่สร้างขึ้นตามอุดมคตินั้น ต้องนำไปเข้า ถึงแก่นของคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาด้วย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาฉบับบาลีให้มีรูปขึ้น ไม่ใช่ว่ารูปร่ามนั้นแสดงถึงรูปร่างที่แท้จริงของพระพุทธองค์...” (วิบูลย์ 2542, 101)

การสร้างพระพุทธรูปจึงมีที่มาที่ไปเกี่ยวกับแนวคิดคำสอนทางพุทธศาสนาอย่างแยกไม่ได้ ซึ่งตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์แม้ไม่ปรากฏชัดว่ามีการสร้างพระพุทธรูปในสมัยพุทธกาลหรือไม่ แต่มีการกล่าวอ้างถึงตำนานการสร้างพระพุทธรูปคือตำนานพระแก่นจันทน์ ซึ่งมีรายละเอียดที่แสดงให้เห็นที่มาสำคัญของการสร้างพระพุทธรูป ดังที่สมเด็จพระยาตำราภานุภาพกล่าวไว้ว่า “..... เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าไปเทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และพระองค์ทรงจำพรรษาอยู่สามเดือน พระเจ้าประเสนชิตแห่งกรุงโกศลราชกุมารได้เห็นพุทธรองค์เป็นเวลาช้านาน เกิดความระลึกถึงจึงตรัสให้ช่างสลักรูปพระพุทธรองค์ด้วยไม้แก่นจันทน์แดงประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่พุทธรองค์เคยประทับ ครั้นเมื่อพระพุทธองค์เสด็จจากดาวดึงส์มายังที่ประทับ พระแก่นจันทน์ลุกขึ้นปฏิสนธารด้วยพุทธานุภาพ แต่พระพุทธองค์ทรงห้ามเสียและตรัสสั่งให้รักษาพระแก่นจันทน์นั้นไว้เพื่อเป็นต้นแบบอย่างของพระพุทธรูปซึ่งสร้างกันต่อมาภายหลัง แต่เข้าใจว่าเรื่องดังกล่าวเป็นงานเขียนในชั้นหลัง.....” (ผาสุข และวรรณย์ 2545, 4)

จากตำนานนี้แสดงให้เห็นว่า แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปในอดีตเริ่มจากความระลึกถึงพระพุทธรูป เมื่อไม่ได้เห็นพระองค์จริงของพระตถาคตจึงสร้างองค์แทนคือพระพุทธรูปขึ้นมา ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้น การระลึกถึงพระพุทธรูปจัดเป็นกรรมฐานข้อหนึ่งที่ว่า “พุทธานุสสติกรรมฐาน” ซึ่งเป็นการน้อมจิตระลึกถึงพระคุณของพระพุทธรูปเพื่อให้จิตมีความสงบ

อย่างไรก็ตาม ในยุคแรกนั้นยังไม่มีพระพุทธรูป หากแต่เป็นสิ่งของที่เป็นเชิงสัญลักษณ์มากกว่า ดังเช่นหลักฐานทางโบราณคดี เช่น ธรรมจักรและสถูปเจดีย์ที่ปรากฏในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ยังไม่ปรากฏหลักฐานที่แสดงว่ามีการสร้างพระพุทธรูปในสมัยนั้นเลย ทั้งนี้สิ่งต่างๆ ที่ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปในยุคแรกเริ่มอาจมาจากแนวคิดเรื่องเจดีย์ 4 ได้แก่ คือ ธาตุเจดีย์ ธรรมเจดีย์ บริโภคเจดีย์ และ อุทเทสิกเจดีย์ (เสนอ 2543, 2)

นอกจากการระลึกถึงพระพุทธรูปที่เป็นเหตุให้มีการสร้างพระพุทธรูปแล้ว แนวคิดอย่างหนึ่งที่เป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาก็คือการบูชา ตามหลักมงคลสูตรนั้นได้อธิบายถึงบุคคลและสิ่งที่ควรบูชาไว้เพื่อให้พุทธศาสนิกชนปฏิบัติตาม เมื่อไม่มีพระพุทธรูปดำรงพระชนม์อยู่ พุทธบริษัทที่มีศรัทธาต่อพระองค์จึงได้สร้างองค์แทนขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องสักการะบูชา

ประวัติครูบาโน

พระอาโนชัยธรรมจินตมานูนิ (ครูบาโน)¹ เป็นพระวิปัสสนาจารย์ สายพระมหาเถร ปัญโญ (ครูบามหาป่า) วัดไผ่ล้อม อำเภอกะเคา เกิดที่บ้านปางสนุก เมื่อจุลศักราช 1188 (พ.ศ. 2369) บิดาเป็นชาวจีนมณฑลไหหลำ เป็นบุตรของ พ่อจ้อย (เจ็กจ้อย) แม่ນ้อย อุตสาหะ มีพี่น้อง 4 คน ครูบาโนเป็นบุตรคนโต มีน้องชายอีก 3 คน คือ นายปินตา นายไชยลังกา และพระยานันทะวัง บรรพชาเป็นสามเณร เมื่ออายุได้ 16 ปี ในปี พ.ศ. 2385 อุปสมบทเมื่ออายุได้ 20 ปี ในปี พ.ศ. 2389 โดยมีครูบาอิน ติงจักรเป็นพระอุปัชฌาย์

ในเวลาต่อมาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดปางสนุกเหนือ และเป็นเจ้าคณะหัวเมืองนครลำปาง (รูปแรก) มีอำนาจการปกครองคณะสงฆ์เมืองงาวและพะเยา (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส 2445, แฟ้ม ศ. 12/8)

ครูบาโน เป็นพระมหาเถรที่ทรงภูมิปัญญามีศิลปการวิตรอันงดงาม เป็นนักปราชญ์ ในทางพระพุทธศาสนา เป็นผู้ปกครองและนักเผยแผ่ เป็นช่างสถาปนิก เป็นนักโหราศาสตร์และนักดาราศาสตร์ เป็นจิตรกร จนได้มีผู้คนในยุคหนึ่งเรียกว่า “ครูเมืองละกอน” สร้างสรรค์งานทางด้านศิลปกรรมและงานพุทธศิลป์ที่แฝงด้วยคติแนวคิดทางภูมิจักรวาล แฝงด้วยความงดงามด้วยคุณค่าด้วยฝีมือของการออกแบบทั้งศาสตร์และศิลป์ผสมกลมกลืน ตลอดจนการบันทึกผลงานเป็นเอกสาร เช่น คัมภีร์ใบลาน ตำรายา พระสูตรต่างๆ งานทำนุบำรุงศาสนา งานซ่อมแซม การก่อสร้างวัดในเขตจังหวัดลำปาง งานพุทธศิลป์ที่ครูบาโนได้สร้างขึ้นเป็นงานที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ท่านได้มีการบันทึกให้ทราบถึงเหตุการณ์กล่าวถึงบุคคลสำคัญทางด้านการเมือง งานพุทธศิลป์ของครูบาโนยังแฝงด้วยคติธรรมที่บ่งบอก

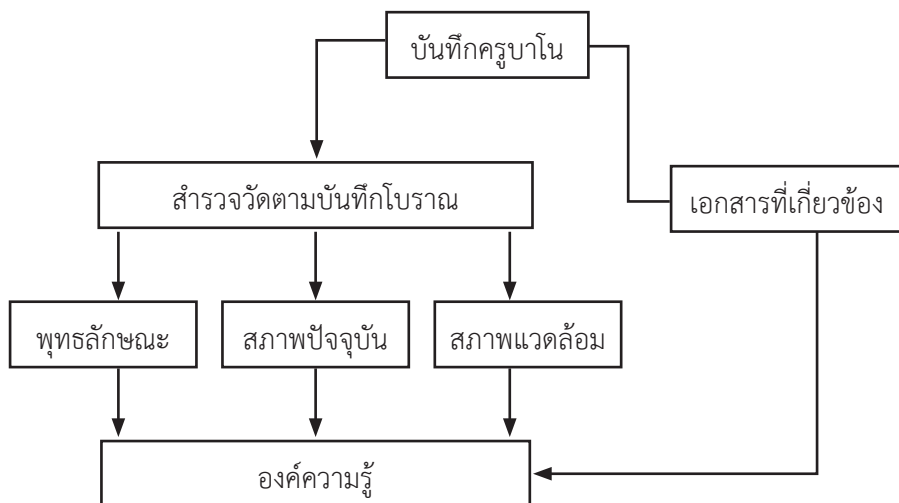
1 ครูบาโน หรือพระอาโนชัยธรรมจินตมานูนิ อดีตเจ้าคณะจังหวัดลำปาง และอดีตเจ้าอาวาสวัดปางสนุกเหนือ ในช่วง ปี พ.ศ.2389 -2454 ท่านได้รับการยกย่องให้เป็นพหูสูต ในศาสตร์ต่างๆ อันได้แก่ การปกครองและเผยแผ่ งานศิลปสถาปัตยกรรม จิตรกรรม อักษรศาสตร์ ดาราศาสตร์ โหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ วรรณกรรม จนได้รับการขนานนามว่า ครูเมืองละกอน และเรียกสั้นๆ ว่า “ครูบาโน”

ถึงความรู้ความสามารถ การศึกษาค้นคว้า ทั้งยังเป็นผู้ที่มีมุมมองในเชิงลึก และยัง
ทำนายอนาคตได้อย่างแม่นยำ

นอกจากนี้ครูบาโนยังมีกิตติศัพท์ด้านการสดับเสียงนกหนูและจับอสรพิษ
มดแมงได้ โดยอสรพิษดังกล่าวไม่สามารถตีต่อย เช่นเดียวกับพระมหาปาวัดไหล่
หิน อำเภอกะเคา ทั้งยังเป็นนักก่อสร้างที่มีศิลปะลวดลายอันเป็นเอกลักษณ์
เป็นต้น ด้านตำหรับคาถาต่างๆ ครูบาโนเคยบันทึกเรื่องราวอันเป็นประโยชน์ทาง
ประวัติศาสตร์มากมาย นับแต่สมัยเจ้าหลวงวรญาณรังศรีราชธรรม ต่อด้วย
สมัยเจ้าหลวงนรนนทชัยและเจ้าหลวงบุญวาทย์วงศ์มานิต ท่านเคยคิดสละวัด
เพื่อออกธุดงค์บำเพ็ญพรตในป่า แต่เจ้าหลวงแต่ละสมัยได้ติดตามขออาราธนาไว้

สิ่งที่เป็นบุญอุปการสำหรับพุทธศาสนาในลำปางที่สำคัญนั้น คือได้บูรณะวัดเก่าที่
ร้างในสมัยของท่านเช่น วัดพระแก้วดอนเต้า วัดปงสนุก วัดพระเจ้าทันใจ บูรณะ
วัดป่าต้นกุ่มเมือง สร้างเจดีย์พระธาตุม่อนน้อย เจดีย์วัดอะโขเพณี วัดเมืองงาว
ซุ้มประตูแก้ววัดพระธาตุเสด็จ และวัดต่างๆ อีกมากมาย ท่านเป็นพระเถระผู้แตกฉาน
ในพระธรรมบาลีและแต่งตำรานามศัพท์ โลภปปภาษาสนธิ นามศัพท์กรรม
วาจาศัพท์เครื่องบวชปาฏิโมกข์ นอกจากนี้ยังมีบทกลอนสำคัญที่ครูบาโนแต่งไว้
ทำนายเหตุการณ์ล่วงหน้าได้หลายตอน เช่น “คนใจบาปจะเป็นนาย น้ำดินไฟ
ขายเอาค่า” เป็นต้น (ศาลาต้า 2515, 57)

ครูบาโนได้ถึงแก่กรรมภาพเมื่อปี พ.ศ. 2454 (ราชกิจจานุเบกษา ปมป, 2690)
อายุได้ 85 ปี กับอีก 65 พรรษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) โดยมีเจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิตย์เจ้าผู้ครองนครลำปางได้
จัดงานพระราชทานเพลิงศพขึ้น ณ เกาะกลางแม่น้ำวัง ภายหลังน้องๆ และหลานๆ
ได้ขออนุญาตต่อฝ่ายบ้านเมืองตั้งนามสกุลว่า “เครือจินจ่อง” ปัจจุบันมีทายาท
ผู้ใช้นามสกุลนี้อย่างมากมาย และเพื่อเป็นข้อมูลในการบ่งชี้ถึงช่วงเวลาที่ท่านได้
เดินทางไปชุมชนนั้นๆ การศึกษาพุทธลักษณะสกุลช่างครูบาโน จึงมีกรอบแนวคิด
ดังต่อไปนี้



แผนผังที่ 1 กรอบแนวคิดของการศึกษา

พุทธศิลปกรรมสกุลช่างครุบาโน

งานพุทธศิลปกรรมที่ครุบาโนสร้างในช่วงที่ท่านมีชีวิตรั้น ผลงานครุบาโนตามบันทึกของท่าน ปรากฏร่องรอยตามที่ท่านบันทึกไว้โดยชัดเจน เช่น การปั้นพระพุทธรูปไว้ตามวัดต่างๆ ในเขตการปกครอง (ฝ่ายสงฆ์) ช่วงระยะเวลาที่ท่านมีชีวิตรอยู่ โดยมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะคล้ายๆ กันเกือบทุกวัด เว้นแต่ขนาดขององค์พระพุทธรูป

ผลงานของครุบาโนบางชิ้นนั้น ท่านไม่ได้สร้างเองแต่สันนิษฐานว่าน่าจะมีช่างฝีมือที่ท่านไว้วางใจคอยผลิตงานศิลปกรรมตามการออกแบบของท่าน ดังคำบอกเล่าของผู้สูงอายุวัดทุ่งสำน อำเภอมืองปาน ว่าครั้งในอดีตครุบาโนได้

เข้ามาช่วยทำนุบำรุงพระศาสนาภายในวัด และจะได้ปั้นพระประธานภายในวิหาร แต่เนื่องด้วยมีงานราชการกับเจ้าหลวงโดยด่วน จึงฝากเงินค่าจ้างเพื่อจ้างช่างผู้ติดตามเป็นคนปั้นพระพุทธรูปประธานแทนท่าน² ในปัจจุบันผลงานของท่านมากกว่าร้อยละ 70 ที่ยังคงสภาพดีและสมบูรณ์จนสามารถนำผลงานของท่านมาทำการศึกษา รูปแบบ แนวคิด เทคนิคการสร้าง คติความเชื่อที่เป็นประโยชน์ทางด้านงานศิลปกรรมได้อย่างชัดเจน

การสร้างเครื่องพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ก็ถือเป็นอีกหนึ่งในงานที่สำคัญที่ครูบาโนได้สร้างถวายไว้กับพระพุทธศาสนา ซึ่งนับวันจะสูญหายไปและเสื่อมสภาพในยุคปัจจุบัน อีกทั้งยังไม่ทราบถึงประโยชน์ใช้สอยว่าใช้อย่างไร มีความหมายอย่างไร สิ่งเหล่านี้ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าผลงานบางชิ้นงาน ที่มีการเชื่อมต่อถึงประวัติศาสตร์การสร้าง เพื่อที่จะอนุรักษ์รักษาเอกลักษณ์ของงานศิลปะที่มีเอกลักษณ์เฉพาะและเกิดขึ้นในยุคสมัยหนึ่งที่พระพุทธศาสนาในจังหวัดลำปางได้มีความเจริญรุ่งเรืองโดยผ่านการสร้างงานทางพุทธศิลป์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาอย่างมากมาย

การสร้างพระพุทธรูปและงานพุทธศิลป์ครูบาโนตามบันทึกโบราณ

ในยุคของการสร้างพระพุทธรูปเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาของครูบาโนนั้น ตรงกับสมัยเจ้านาย³ นครลำปางหลายยุคหลายสมัย ได้แก่ เจ้าวรญาณรังสีราชธรรม พระเจ้าพรหมมาภิพงษ์ธาดา เจ้าสุริยะจางวาง เจ้าหลวงนรนันต์ชัยขวลิตวรอุช (เจ้าหลวงนอ) จนถึงสมัยมหาอำมาตย์โท พลตรีเจ้าบุญญาพิทยังมานิตย์ (เจ้าบุญทวงศ์) เป็นช่วงที่เมืองลำปางมีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงระบบการ

2 สัมภาษณ์ พระริน, เจ้าอาวาสวัดศรีเกิด อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, 7 มกราคม 2558.

3 เจ้านายในที่นี้ หมายถึงเจ้าผู้ครองนคร หรือเจ้าอุปราช หรือเชื้อสายเจ้าเมือง ที่มีอิทธิพลและบทบาทในสังคมยุคนั้น

ปกครองในท้องถิ่น ระบบ การศึกษา รวมถึงระบบของคณะสงฆ์ หรือที่เรียกสมัยนั้นว่า “มณฑลเทศาภิบาล” การโอนอำนาจจากส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) เริ่มเข้ามาับทบพท และชาวต่างชาติที่เข้ามาศึกษาท้องถิ่นมีความใกล้ชิดกับเจ้าผู้ครองนคร รวมถึงคณะสงฆ์ เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม จะสังเกตได้จากการสร้างงานทางด้านศิลปกรรมในยุคนี้มีลักษณะที่โดดเด่นงดงามผสมกลมกลืนระหว่างศิลปกรรมพื้นบ้านและที่รับมาจากภายนอกได้อย่างลงตัว จากการบันทึกของครูบาโนแล่ม ที่ 1 ซึ่งอยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2358 ถึง ปี พ.ศ. 2453 โดยมีรายละเอียดความในตอนหนึ่งกล่าวว่า

“..... จุลศักราช 1221(พ.ศ. 2402) เดือน 8 ขึ้น 1 ค่ำ ข้าฯ (ธูอาโนชัย) ได้สร้างกุฏิวัดหลวง (วัดบุญวาทยา)

จุลศักราช 1223 (พ.ศ. 2404) เดือน 12 ขึ้น 10 ค่ำ ข้าฯ (ธูอาโนชัย) พร้อมด้วยครูบาเจ้ามณีวัน ได้นำพระพุทธรูปเจ้าสมรดิยีนจากวัดกู่คำร้างมาซ่อมแซมแล้วนำมาประดิษฐานไว้ข้างซ้ายพระเจ้าทันใจ

จุลศักราช 1223 (พ.ศ. 2409) เดือน 11 ขึ้น 9 ค่ำ ข้า ฯ (ธูอาโนชัย) ได้ไปสร้างพระธาตุเจ้าปู่ต๊ับ เมืองลองและได้ไปสร้างพระพุทธรูปเจ้าวัดน้ำทิ้งและพระพุทธรูปเจ้าวัดหนองล่อง และได้ติดคำพระพุทธรูปเจ้าวัดบ่อแฮ้ว

จุลศักราช 1230 (พ.ศ. 2419) ข้า ฯ (ธูอาโนชัย) ได้ไปก่อสร้างพระพุทธรูปเจ้าวัดบ้านขอเมืองแจ้ห่ม สร้างพระธาตุวัดจอมปิง เกาะคา และสร้างวิหารวัดศรีล้อมและสร้างหีบธรรมจองอ้อยถวายเป็นทานให้กับวัดบ้านสัก

จุลศักราช 1231 (พ.ศ. 2412) เดือน 8 แรม 4 ค่ำ ข้า ฯ (ธูอาโนชัย) ได้ไปก่อสร้างพระพุทธรูปเจ้าและวิหารวัดท่านาค ถึงเดือน 9 แรม 8 ค่ำ ได้ก่อสร้างพระพุทธรูปเจ้าวัดบ้านฝักร่องตุ้ย

จุลศักราช 1233 (พ.ศ. 2414) เดือนเกียง ขึ้น 13 ค่ำ ข้า ฯ (ธูอาโนชัย) ได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ก่อสร้างยังวิหารพระนอนและพระพุทธรูปเจ้านอน วัดปงสนุก

จุลศักราช 1245 (พ.ศ. 2426) เดือน 8 เพ็ญ ข้า ฯ (ธูอาโนชัย) ได้ไปพักเขตแดนพัทธสีมาวัดลำปางหลวงถึงเดือน 9 แรม 9 ค่ำ ได้ลงฤกษ์สร้างวิหารวัดพระเจ้าทันใจ

จุลศักราช 1248 (พ.ศ. 2429) ข้า ฯ (ธูอาโนชัย) ไปบวชพระพุทธรูปวัดบ้านกล้วยแพะและได้สร้างพระพุทธรูปกับก่อกำแพงและนาถ และได้ไปก่อพระพุทธรูปเจ้าวัดแม่สุข เมืองแจ้ห่ม และในปีนี้ ข้า ฯ (ธูอาโนชัย) ได้ไปก่อสร้างยังพระพุทธรูปเจ้าวัดโทง (ตันธงชัย) และได้สร้างกุฏิ ซ่อมแซมพระธาตุวัดตันตุมเมือง (ป่าต้นกุ่มเมือง)

จุลศักราช 1255 (พ.ศ. 2436) ข้า ฯ (ธูอาโนชัย) ได้สร้างพระพุทธรูปและวิหารบ้านหนองร่องช้างและได้ขึ้นไปเมืองปานได้ไปก่อสร้างยังพระพุทธรูปเจ้าและพระธาตุเจ้าดวงตา

จุลศักราช 1257 (พ.ศ. 2438) เดือน 8 ขึ้น 13 ค่ำ ข้า ฯ (ธูอาโนชัย) ได้ไปนอนบนดอยน้อยสันทรายคำ ไปขุดกู๋ แฉ้วถางเสาะหาพระธาตุเจ้า พบแล้วก่อพระธาตุเจ้าพร้อมดินธรณี

จุลศักราช 1271 (พ.ศ. 2452) เดือน 8 ขึ้น 12 ค่ำ ข้า ฯ (ธูอาโนชัย) ได้ก่อแท่นยกพระและยกพระเจ้าวัดนางแต่น (เกาะคา) และก่อเจดีย์พร้อมกับซ่อมแซมพระพุทธรูปเจ้าวัดชมพู.....”⁴

4 วีระศักดิ์ ของเดิม, นักวิชาการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, แปลและถอดความจากเอกสารโบราณ. (บันทึกครุบาโนเล่มที่ 2) บางส่วน

นอกจากบันทึกที่ปรากฏในปั๊บบสา เอกสารโบราณของวัดปงสนุกเหนือเล่มที่ 1 ที่บันทึกระบุปีจุลศักราชในการสร้างและซ่อมแซมวัดต่างๆ ในเมืองลำปางแล้วยังปรากฏเอกสารโบราณในลักษณะของปั๊บบสาเล่มที่ 2 ที่ครูบาโนได้บันทึกสรุปถึงสถานที่ที่ท่านได้เดินทางสร้างพระพุทธรูป พระประธานในวิหารตามวัดต่างๆ ในยุคที่ท่านเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์เมืองลำปางไว้ได้อย่างน่าสนใจ ดังการถอดความจารึกไว้ดังนี้

ความในตอนหนึ่งกล่าวว่า “..... ข้าพหุอาโนไซข้าได้สร้างเมืองแช่ห่มพระเจ้าวัดปรำแดงใหญ่หน้าดักมี ๙ สอก วัดผาแดงองหนึ่งแล วัดโห่งคางหนึ่ง วัดห้วยแหนองหนึ่ง วัดบ้านแม่ทาองค์หนึ่ง วัดแช่คองหนึ่ง วัดบ้านปงเมืองปานองหนึ่ง วัดบ้านแม่สุกเมืองพระยาวองหนึ่ง วัดบ้านของหนึ่ง วัดบ้านถ้างหนึ่ง วัดบ้านโห่งกาทองหนึ่ง วัดบ้านทุ่งผางอง กับหังค่างตัวหนึ่ง วัดบ้านคำ ๒ อง วัดแม่เฟืององหนึ่ง วัดบ้านทุ่งก้วยองหนึ่ง แล วัดบ้านเผื่องหนึ่ง วัดบ้านสักร้องหนึ่ง วัดบ้านท่งม่านเหนือองหนึ่ง ท่งม่านใต้องหนึ่ง วัดบ้านใหม่องหนึ่ง วัดบ้านปลาเปลา่องหนึ่ง วัดหนองหล่มองหนึ่ง วัดหลังค่าน องหนึ่ง วัดชะเลมหวานองหนึ่ง วัดท่งผางองหนึ่ง วัดสันชายคำตอยน้อยองหนึ่ง วัดบ้านสันชายองหนึ่ง วัดช่วงเพาย้ายขึ้นอยู่แทนแปงใหม่องหนึ่ง วัดกู่ด้ายองหนึ่ง วัดบ่อแล้วองหนึ่ง วัดหนองหล่ององหนึ่ง วัดท่าขวองหนึ่ง วัดน้ำหลงท่าล้อองหนึ่ง วัดน้ำธองหนึ่ง วัดม่อนคะทิงองหนึ่ง ได้ต่อพุทธต่อแขนขวาปุด แปงขงองหนึ่ง วัดบ้านสบตุยองหนึ่ง วัดบ้านนางแทนองหนึ่ง วัดบ้านสองแควเหนือองหนึ่ง วัดบ้านสาเลาเมงองหนึ่ง วัดบ้านท่าช้างองหนึ่ง วัดบ้านชุมพองหนึ่ง วัดบ้านด้าองหนึ่ง วัดบ้านหมอสมองหนึ่ง วัดบ้านยาเปลา่อง วัดบ้านเข้าหมูองหนึ่ง วัดบ้านหนองยางองหนึ่ง วัดพระเจ้านั่งแทนองหนึ่ง วัดบ้านกล้วยเกาะองหนึ่ง วัดบ้านนาควัวบ้านหลุก ๒ อง วัดบ้านหนององหนึ่ง วัดบ้านบอมองหนึ่ง วัดบ้านปลาขาม ๔ อง แล วัดสวนดอกองหนึ่ง วัดเชียงลาย ๔ องแล วัดปลายนาท่านาค ๒ องแล วัดแจ้งหัวลิน ๒ อง วัดพระเจ้าทันใจ ๓ องแล วัดบ้านโธ่งองหนึ่ง วัดบ้านต้นตององหนึ่ง วัดบ้านยางองหนึ่ง วัดสระเดมองหนึ่งกับแปงขงปะตูวัดสระเดมแล วัดบ้านชายท่าล้อแปงพระหานกับก่อพุทธรูปแถมองหนึ่ง วัดบ้านวังกว้างองหนึ่ง กับได้แปงซ่อฟ้าซ่อม

แซมพระหานแล ข้าได้สร้าง แปะยังพุทธรูปแล อันได้สร้างแปงขวก หล่อ ปั้นด้วย
 ดอกไม้พันดวง พุทธรูป่องน้อยหน้าตักศีบแลฝ่ามือแล ๓ นิ้ว นี้สร้างขวกมาแต่
 เปนภะมากับแปงพระเจ้าชาตาเอาไม้เตือป่องมาขวกวันเกิฏฐก็มีหลายแล ปั้น
 พุทธรูปด้วยดอกไม้พันดวงก็มีมากหลายแล หล่อด้วยเหล็กแลเงินก็มีมากหลาย
 อันนับจำได้ทั้งมวนมีแต่มีใส่ผาแล้วบวดก็มีมากหลายแลกล่ข้าแล นับจำได้ทั้ง
 พระองไหย่องน้อยมีพันปายแล อันเราข้าได้สร้างก่อพระธาตุเจ้าเมืองพระยาว
 จอมทอง ต่างสัดแล้ว พระธาตุเจ้าแช่มหวัดหลวงต่างสัดแล้ว วัดแช่มผาแดง
 พระธาตุเจ้าต่างสัดแล้ว เมืองปานพระธาตุเจ้าตอยช้างต่างสัดแล้ว เมืองลอง
 พระธาตุเจ้าพุทาบ ต่างสัดแล้ว เมืองเสิมพระธาตุเจ้าต่างสัดแล้ว จอมพิงพระธาตุ
 เจ้าต่างสัดแล้ว บ้านเกาะคำพระธาตุเจ้าต่างสัดแล้ว แม่พุ่มนามือพระธาตุเจ้าต่าง
 สัดแล้ว ตอยชายคำสันชายพระธาตุเจ้าต่างสัดแล้ว วัดปลาทันตุมเมืองพระธาตุ
 เจ้าต่างสัดแล้ว วัดนางเหลียวชุมพูพระธาตุเจ้าต่างสัดแล้ว ตอยป่าทันพระธาตุ
 เจ้าต่างสัดแล้ว พระธาตุเจ้าวัดบ้านระต่างสัดแล้ว พระธาตุเจ้าตอยม่วงคำบ้าน
 ธานต่างสัดแล้ว พระธาตุเจ้ามอนบ้านก้วยต่างสัดแล้ว พระธาตุเจ้าวัดพระเจ้านั่ง
 แพนต่างสัดแล้ว พระธาตุเจ้าบ้านสาลาต่างสัดแล้ว พระธาตุเจ้าหม้อขัวสระเดม
 ต่างสัดแล้ว พระธาตุเจ้าวัดปลาลวกต่างสัดแล พระธาตุเจ้ามอนปู่ยักต่างสัดแล
 พระธาตุเจ้ามอนจำสิลต่างสัดแล พระธาตุเจ้าวัดพระบาทต่างสัดแล ก่อพุทธ
 รูปเจ้าองนั่งกับขุดพระบาทแลได้ก่อพระบาทแล พราดเจ้าวัดจำงั่วต่างสัดแล
 พระธาตุเจ้าดอนเต้าต่างสัดแล พระธาตุเจ้าวัดพงสนุกต่างสัดแล้วพระธาตุเจ้า
 วัดดอกพ้าว ต่างสัดแล กับได้ขึ้นเอาแก้วขึ้นใส่ยอดพระธาตุเจ้าลัมพางมีแลกล่ข้า
 ทูอาโนแล วัดบ้านชุมพู วัดใหม่ พระธาตุเจ้าต่างสัดแล้ว วัดเกาะข้าได้ต่างสัดแล
 รวมมี ๓๗ แล...”⁵

5 วีระศักดิ์ ของเดิม, นักวิชาการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, แปะและ
 ถอดความจากเอกสารโบราณ. (บันทึกครุบาโนเล่มที่ 2) บางส่วน

จากการแปลบันทึกอักษรล้านนาโบราณของครูบาโน ที่ท่านได้บันทึกรวบรวมรายชื่อสถานที่วัดที่ท่านได้เดินทางไปสร้างพระพุทธรูปตามที่ต่างๆ ในเขตพื้นที่จังหวัดลำปางนั้น มีจำนวนทั้งหมด 63 วัด ซึ่งถือเป็นประชากรในการเก็บข้อมูลวิจัยในครั้งนี้ อันอาจจะมีชื่อที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

การเก็บข้อมูลครั้งนี้ จะเก็บข้อมูลพุทธศิลปะพระประธานในวัดทั้ง 63 วัดที่ปรากฏในบันทึกครูบาโน เพื่อศึกษาหาพุทธลักษณะที่โดดเด่นของสกุลช่างครูบาโน โดยการบันทึกภาพในส่วนของพระประธานภายในวิหาร ในส่วนของรายละเอียดของจิกโมฬี, พระพักตร์, พระกรรณ, ชายสังฆาฏิ, พระหัตถ์ทั้งสองเบื้อง จากนั้นนำมาลอกลายเส้นเพื่อให้เห็นถึงรายละเอียดต่างๆ ของพุทธลักษณะองค์พระดังกล่าว เพื่อนำมาเปรียบเทียบให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของรูปแบบพระพุทธรูปสกุลช่างครูบาโน ได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังมีการสัมภาษณ์ถึงประวัติความเป็นมา ปีพุทธศักราช การสร้างวัดและพระพุทธรูป นำมาเปรียบเทียบกับบันทึกของครูบาโน ถึงปีพุทธศักราชของการสร้างพระพุทธรูปตามวัดต่างๆ

พื้นที่ที่เข้าทำการศึกษาและเก็บข้อมูล

จากบันทึกครูบาโนฉบับที่ 2 ทำให้เรารู้ว่า ท่านได้สร้างพระพุทธรูปไว้ให้กับชุมชนใดบ้าง ซึ่งจากการสำรวจและติดตามผลงานในชุมชนต่างๆ ตามบันทึกนั้นมีทั้งหมด 63 วัด/ชุมชน ที่ครูบาโนได้เข้าไปสร้างพระพุทธรูปให้ นอกจากจำนวนวัดทั้ง 63 วัดแล้ว ยังปรากฏวัดอีกจำนวน 7 วัด ที่มีรูปแบบพุทธลักษณะพุทธศิลป์ครูบาโนรวมพื้นที่วัดที่เข้าทำการเก็บข้อมูลทั้งหมดจำนวนทั้งสิ้น 70 วัด ซึ่งอยู่ในพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอเกาะคา อำเภอแม่ทะ อำเภอห้างฉัตร อำเภอเมืองปาน อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง และอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา



ภาพที่ 1 พระประธานในวิหารวัดผาแดงหลวง อำเภोजันทม จังหวัดลำปาง (ซ้าย)
ภาพที่ 2 พระประธานในวิหารวัดทุ่งโป่ง อำเภอมืองปาน จังหวัดลำปาง (ขวา)



ภาพที่ 3 พระประธานในวิหารวัดคดกเชียงม้น อำเภอมือง จังหวัดลำปาง

เอกลักษณ์ทางพุทธลักษณะ พระพุทธรูปครุบาโน

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามตามหลักฐานทางศิลปกรรมที่ท่านครุบาโนได้บันทึกและสร้างขึ้นหรือการบูรณะทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุ โดยเฉพาะพระพุทธรูปในเทคนิคงานปูนปั้นและงานไม้แกะสลัก ซึ่งไม่ปรากฏเทคนิคการหล่อพระสำริด โดยพระพุทธรูปมีเอกลักษณ์ทางพุทธลักษณะเป็นแบบเฉพาะของครุบาโนจะมีลักษณะเด่น ดังนี้

1. ยอดเมาลี เป็นรัศมีเปลวเป็นศิลปะล้านนาที่เรียกว่า “ไส้ปลาหลิม” แต่มีการตกแต่งด้านหน้ายอดส่วนฐานเป็นรูปตัว “กะหลวง”⁶ เป็นตัวอักษรพื้นเมืองตัวแรก ซึ่งจากการศึกษารูปแบบนั้นจะเป็นรูปแบบในลักษณะวงกลมสองวงวางตัวเรียงกันในแนวนอน เพื่อรองรับตัวรัศมีเปลวอีกชั้น วางบนฐานดอกบัว ซึ่งวงกลมคู่ดังกล่าวจะประดับด้วยกระจกเงิน ส่วนก้านเปลวแต่ละกิ่งจะประดับแก้วโป่งข่าม หรือไม้กี่ปั่นปักผมของผู้หญิง ซึ่งปรากฏพุทธลักษณะแบบนี้เกือบทุกวัดที่ได้ทำการสำรวจ



ภาพที่ 4-6 จิกโมหิวดผาแดงหลวง (ซ้าย) จิกโมหิวดทุ่งคา (กลาง)
จิกโมหิวดบ้านขอใต้ (ขวา)

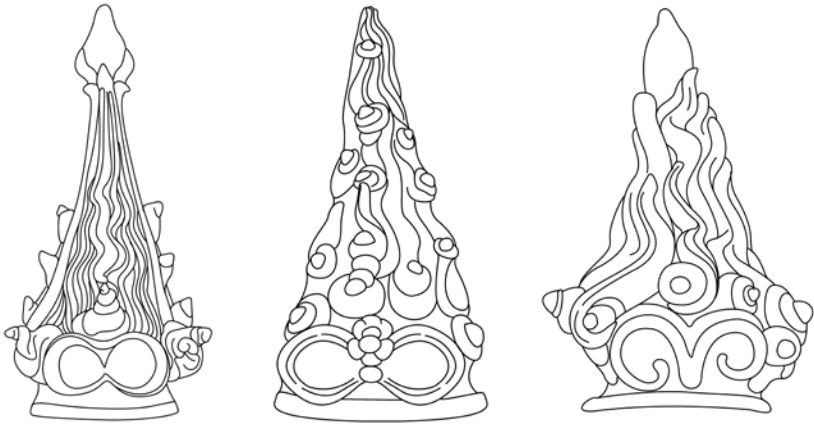
6 พระน้อย นรุตตโม ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปงสนุกเหนือ ให้คำบัญญัติศัพท์ไว้



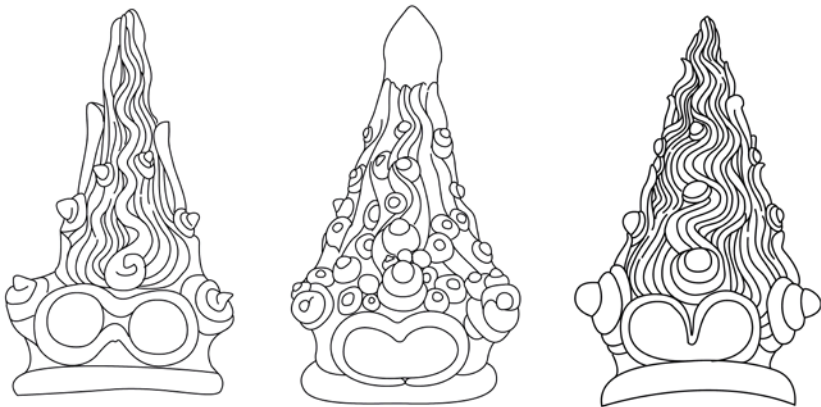
ภาพที่ 7-9 จิกโมพีวัดทุ่งผาง (ซ้าย) จิกโมพีวัดทุ่งผึ้ง (กลาง) จิกโมพีวัดหนองล่อง (ขวา)



ภาพที่ 10-12 จิกโมพีวัดบ้านด้า (ซ้าย) จิกโมพีวัดท่าซัว (กลาง)
จิกโมพีวัดหนองยางเข้าหมู่ (ขวา)

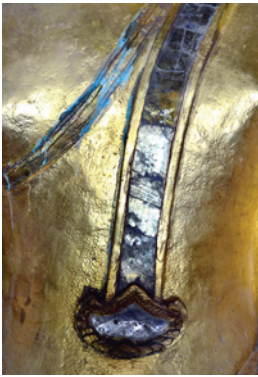


ภาพที่ 13-15 ภาพลายเส้นจิกโมพีวัดแม่ตาหลวง (ซ้าย) ภาพลายเส้นจิกโมพีวัดทุ่งกล้วย (กลาง)
ภาพลายเส้นจิกโมพีวัดทุ่งผึ้ง (ขวา)

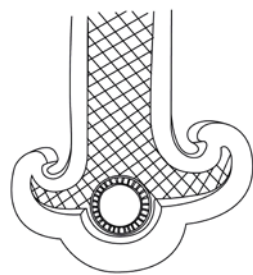
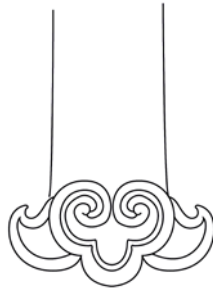
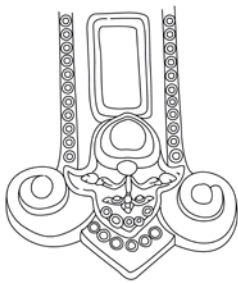


ภาพที่ 16-18 ภาพลายเส้นจิกโมพีวัดแม่สุพะเยา (ซ้าย) ภาพลายเส้นจิกโมพีวัดทุ่งม่านเหนือ (กลาง)
ภาพลายเส้น จิกโมพีวัดหลังค่าน (ขวา)

2. **สังฆาฏี** ชายสังฆาฏีจะยาวจรดพระนาภีและมักตกแต่งด้วยกระจกกิน ส่วนปลายชายสังฆาฏีจะมีลักษณะพิเศษซึ่งแตกต่างไปจากลักษณะแบบแผนดั้งเดิม นอกจากจะทำเป็นรูปชายหยักฟันปลาสามเหลี่ยมแบบทั่วไปแล้ว ยังเป็นลักษณะคล้ายกับกังสดาลด้วย ซึ่งขอบของสังฆาฏีนั้นจะตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้นประดับด้วยกระจกกิน



ภาพที่ 19-21 ชายสังฆาฏีวัดพระธาตุคอกน้อย (ซ้าย) ชายสังฆาฏีวัดหนองล่อง (กลาง)
ชายสังฆาฏีวัดท่าซัว (ขวา)

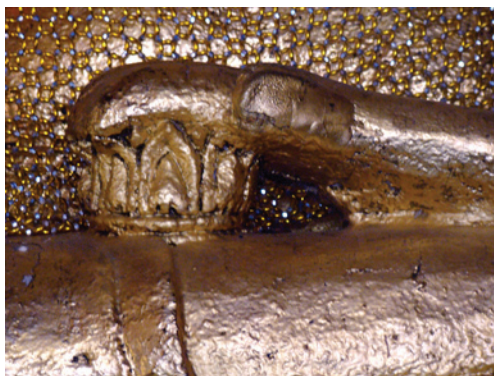


ภาพที่ 22-24 ภาพลายเส้นชายสังฆาฏีวัดขอใต้ (ซ้าย) ลายเส้นชายสังฆาฏีทุ่งม่านเหนือ (กลาง)
ลายเส้นชายสังฆาฏีวัดชมพูหลวง (ขวา)

3. ดอกบัวรองรับพระหัตถ์ พระหัตถ์ด้านซ้ายและด้านขวาจะมีดอกบัวปูนปั้นรองรับ บางวัดพบแต่พระหัตถ์ซ้าย บางวัดมีการปรับเปลี่ยนแทนจึงตัดดอกบัวรองรับพระหัตถ์ขวาออก แต่ส่วนใหญ่เกือบทุกวัดที่สำรวจ จะพบดอกบัวปูนปั้นรองรับพระหัตถ์เสมอ ซึ่งพุทธลักษณะแบบนี้จะพบในพุทธลักษณะของพระพุทธรูปในรัฐฉาน เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า⁷



ภาพที่ 25-26 ดอกบัวรองรับพระหัตถ์ซ้าย และพระหัตถ์ขวา วัดชมพูหลวง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

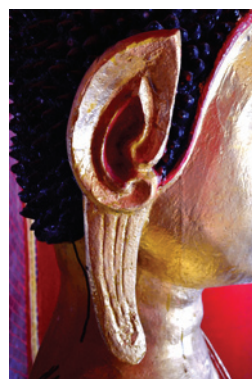


ภาพที่ 27-28 ดอกบัวรองรับพระหัตถ์ซ้าย และพระหัตถ์ขวา วัดกล้วยแพะ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง (วัดกล้วยหลวง)

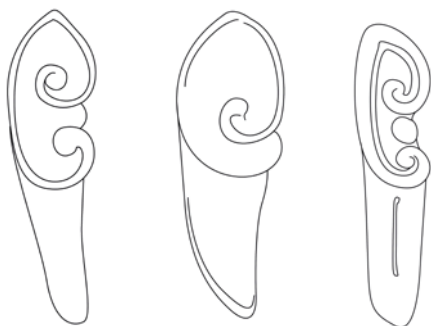
7 สัมภาษณ์ น้อย นรุตโตโม ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปงสนุกเหนือ 23 ธันวาคม 2557.

4. **พระพักตร์** ลักษณะแบบดั้งเดิมที่พบคือพระพักตร์พินถิ่น ไม่แย้มพระสรวล พระเนตรเหลือบลงต่ำ แต่บางวัดที่ได้รับการบูรณะในยุคหลัง พระพักตร์อวบอูม แย้มพระสรวลแต่ยังคงรูปพระพักตร์ไว้อย่างชัดเจน เม็ดพระศกยอดแหลม ขัดสมาธิราบปางมารวิชัย

5. **พระกรรณ** ลักษณะของพระกรรณนั้น ให้สังเกตที่ตั้งพระกรรณ ที่มีตั้งพระกรรณด้านหน้าที่ยาวกว่าตั้งพระกรรณด้านหลัง



ภาพที่ 29-31 พระกรรณวัดกล้วยหลวง (ซ้าย) พระกรรณวัดหนองยาง (กลาง) และ พระกรรณวัดศาลาเม็ง (ขวา)



ภาพที่ 32-34 ภาพลายเส้นพระกรรณวัดแม่สุกพะเยา (ซ้าย) ภาพลายเส้นพระกรรณวัดหลังค่าน (กลาง) และภาพลายเส้นพระกรรณวัดสองแควเหนือ (ขวา)

จากพุทธลักษณะที่พิเศษที่สังเกตได้ว่าการสร้างพระพุทธรูปของครูบาโนนั้น ไม่ว่าจะสร้างพระพุทธรูปไม้หรือปูนปั้น มักจะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยขัดสมาธิราบ เช่น วัดผาแดงหลวง อำเภอแจ้ห่ม หรือวัดบ้านหลุก อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง (องค์ใหญ่) สิ่งหนึ่งที่บ่งบอกว่าเป็นผลงานของท่าน นอกจากคำบอกเล่าของคนในท้องถิ่นและการบันทึกของท่านแล้ว ยังปรากฏพุทธลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์อย่างนี้ในเกือบทุกวัด หรือแม้กระทั่งพระพุทธรูปองค์เล็กในโบสถ์วัดปางสนุกหรือพระพุทธรูปในพระอุโบสถวัดต้นธงชัย ก็ยังปรากฏพุทธลักษณะที่สามารถทำให้ผู้ศึกษาสามารถสืบค้นถึงการสร้างผลงานได้อย่างชัดเจน

เทคนิคเชิงช่างและการตกแต่งพระพุทธรูปสกุลช่างครูบาโน

เทคนิคเชิงช่างนั้น โดยส่วนใหญ่จะเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นที่มีพุทธลักษณะที่ถูกสัดส่วน ซึ่งเมื่อมองดูค่ากล่าวถึงครูบาอาจารย์ที่ท่านระลึกถึงแล้ว ดังความว่า

“....ข้าพทอโนไซได้สร้างโพธิสมพานแล ครูบาเจ้ามหาพาเขาแก้วท่าผา ครูบาเจ้ายาสมุท ครูบาเจ้าสังฆราช ครูบาเจ้ายามะคัมภีระชุมพูนแล ครูบาเจ้าชีนา ครูบาปัญญาสร้อยเมือง ปงปันมีคะผละธัมม์หื้อข้าได้สร้างเอายอดยานะดวงวิเสด หื้อขันตั้งเทียน ๕ คู่ ขัน ๓ คู่ เงินเพื่องเปนขันตั้ง ว่าหื้อท่านมีอายุทวยยามพระเจ้าเน้อ.....”

แสดงว่าท่านเป็นศิษย์มีครู ซึ่งในอดีตนั้นตำราต่างๆ ต้องมีการสืบทอดกันมาเป็นช่วงๆ ซึ่งแน่นอนว่าท่านต้องได้รับองค์ความรู้ และเทคนิคเชิงช่างจากครูบาอาจารย์เหล่านี้สืบทอดกันมา ทำให้รูปแบบสัดส่วนของพระพุทธรูปครูบาโนดูถูกส่วนและสวยงาม

ด้านการตกแต่งส่วนประกอบขององค์พระพุทธรูปนั้น เป็นลักษณะที่พิเศษจนเป็นเอกลักษณ์ โดยเฉพาะการใช้กระจกจีนแต่งประดับจิกโมฬี และสังขมาฏี ที่เป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่น รวมไปถึงการใช้หินมีค่า เช่น แก้วโป่งขามที่หาได้ในพื้นที่จังหวัดลำปางและการใช้ปูนปั้นผสมโดยรวมรวมจากแรงศรัทธาของคนในชุมชนนั้นๆ มาประดับจิกโมฬี ซึ่งถือเป็นลักษณะพิเศษที่ไม่พบในพื้นที่อื่น



ภาพที่ 35-36 จิกโมฬีประดับด้วยปูนปั้นผมวัดทุ่งคา (ซ้าย) จิกโมฬีประดับด้วยปูนปั้นผมวัดชมพูหลวง (ขวา)



ภาพที่ 37-39 จิกโมฬีประดับด้วยแก้วโป่งขามวัดหนองล่อง (ซ้าย) จิกโมฬีประดับด้วยแก้วโป่งขามวัดทุ่งกล้วย (กลาง) และจิกโมฬีประดับด้วยแก้วโป่งขามวัดทุ่งมานเหนือ (ขวา)

จากการลงพื้นที่ที่ชุมชนต่างๆ ตามบันทึกโบราณนั้น สามารถพบรายละเอียดตามตารางดังนี้

ลำดับ	รายละเอียด	จำนวน/วัด	หมายเหตุ
1	จำนวนวัดตามบันทึก	63	
2	จำนวนวัดที่เพิ่มจากการสำรวจ	7	
รวม		70	อาจจะมีปรากฏมากกว่านี้
3	จำนวนวัดที่หมดสภาพ		
	3.1 สิ้นสภาพวัด	3	ไม่เหลือสภาพวัด
	3.2 ไม่ปรากฏพระพุทธรูป	3	ไม่พบในพื้นที่สำรวจ
4	การคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางพุทธศิลปะครุบาโน		
	4.1 คงสภาพพุทธลักษณะ สมบูรณ์ทุกส่วน	16	บางวัดเหลือพุทธ ลักษณะของจิกโมพี และชายสังฆาฏิ หรือจิกโมพีและบัว รองมือ หรือ ชายสังฆาฏิและบัว รองมือ ร่วมกันด้วย
	4.2 คงเหลือจิกโมพี	32	
	4.3 คงเหลือสังฆาฏิ	28	
	4.4 คงเหลือดอกบัวรองมือ	21	

ตารางที่ 1 แสดงรายละเอียดในการเก็บสำรวจข้อมูลพุทธลักษณะครุบาโน
ที่มา : ฐานปรกณ์ เครื่องระยา. (2557). จากการลงพื้นที่ที่ชุมชนต่างๆ ตามบันทึกโบราณ

เมื่อทำการเปรียบเทียบพุทธลักษณะของพระพุทธรูปจากแหล่งอื่นๆ ในช่วงเวลาเดียวกันแล้ว จะเห็นถึงความแตกต่างอย่างมาก ในพุทธลักษณะของพระพุทธรูปสกุลช่างครุบาโน อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวและมีการสร้างสรรค์งานที่แตกต่างไปจากพุทธลักษณะที่เคยมีมาแต่เดิม ดังตารางเปรียบเทียบดังต่อไปนี้

องค์ประกอบ	สกุลช่างเชียงใหม่	สกุลช่างลำพูน	สกุลช่างครุบาโน
จิกโมฬี	 จิกโมฬี โดยทั่วไป เป็นลักษณะของเปลวรัศมี หรือดอกบัวตูม	 จิกโมฬี โดยทั่วไป เป็นลักษณะของเปลวรัศมี หรือดอกบัวตูม	 จิกโมฬี ส่วนโคนฐานจะเป็นวงกลมสองวงต่อกัน ประดับมากระจากเงิน รองรับปลายรัศมีที่เกาะกันเป็นวงกลมแบบไล่ปลายลิ้น
ชายสังฆาฏี	 ชายสังฆาฏีส่วนใหญ่จะตัดตรง หรือหยักฟันปลา หรือในลักษณะของเรือควาแบบแบบศิลปะสุโขทัย	 ชายสังฆาฏีส่วนใหญ่จะตัดตรง หรือหยักฟันปลา หรือในลักษณะของเรือควาแบบแบบศิลปะสุโขทัย	 ชายสังฆาฏีจะเป็นลักษณะของการขึ้นลายกระหนกพื้นเมือง ลายปากปลิง หรือแบบลายกนกศิลปะสมัยสุโขทัย
พระหัตถ์	 พระหัตถ์ทั้งสองข้าง ไม่มีนิ้วองรับ	 พระหัตถ์ทั้งสองข้าง ไม่มีนิ้วองรับ	 พระหัตถ์ทั้งสองข้าง มีนิ้วองรับ

ตารางที่ 2 แสดงรายละเอียดการเปรียบเทียบพุทธลักษณะของพระพุทธรูปจากแหล่งอื่นๆ ที่มา : ฐานาภิรณ เครือระยา. (2557). จากการลงพื้นที่ชุมชนต่างๆ ตามบันทึกโบราณ

วิเคราะห์ผล

ครุบาโนเป็นผู้มีคุณูปการต่อเมืองนครลำปางและยังนับเป็นบุคคลสำคัญของเมืองลำปางในช่วงเวลานั้น (พ.ศ. 2370- พ.ศ. 2453) ผู้ศึกษาจึงรวบรวมเรื่องราวที่โดดเด่นด้านต่างๆ ของครุบาโน เพื่อนำเสนอในส่วนประวัติความเป็นมาดังต่อไปนี้

1. มิติด้านประวัติศาสตร์เมือง จากจารึกบนปี่สาของครุบาโนได้บันทึกถึงเหตุการณ์บ้านเมืองในหลายช่วง รวมถึงช่วงเวลาก่อนหน้าท่านเกิดด้วย บันทึกดังกล่าวสามารถทำให้เห็นว่านครลำปางในสมัยนั้นกำลังมีการเปลี่ยนแปลง เริ่มสร้างเมืองขึ้นในอีกฟากฝั่งหนึ่งของน้ำแม่วัง โดยมีพระยาคำโสม เจ้าหลวงองค์ที่ 2 (ปี พ.ศ. 2329-2337) ทำการสร้างวัดหลวงกลางเวียง (วัดบุญวาทย์วิหารในปัจจุบัน) ต่อมาในยุคสมัยพระเจ้าหอคำดวงทิพย์ เจ้าหลวงองค์ที่ 3 (พ.ศ. 2337-2368) ได้ถูกขู่ที่จะสร้างเมืองใหม่ ในเดือน 8 ขึ้น 4 ค่ำ ปี พ.ศ. 2361 (พระครูพุทธิธรรมโสภิต 2539, 9) สันนิษฐานได้ว่าอาจเป็นปีที่เริ่มสร้างกำแพงเมือง คูเมือง ประตูเมือง และหอรบในการขยายเมือง ซึ่งแน่นอนว่าสัมพันธ์กับไฟฟ้าประชากรที่เป็นกำลังสำคัญในด้านแรงงานการผลิตและก่อสร้าง ดังกรณีกรุงเทพมหานครใช้แรงงานจามขุดคูเมือง ลาวสร้างกำแพงเมือง (สุจิตต์ 2548, 115-117)

2. มิติด้านสังคม (การเข้ามาตั้งรกรากของคนจีน) กล่าวคือ พ่อจ๋อย จีนไหหลำ ซึ่งน่าจะเป็นกลุ่มชาวจีนกลุ่มแรกที่ปรากฏตัวในหน้าประวัติศาสตร์เมืองลำปางและแม่อุตสาห์ ที่น่าจะเป็นคนพื้นเมือง ได้ให้กำเนิดครุบาโนที่บ้านปงสนุกนครลำปาง เมื่อปี พ.ศ. 2369 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคนในภูมิภาคที่สามารถอยู่ด้วยกันได้ สามารถดำรงสานึกตัวตนท้องถิ่นไปพร้อมกัน

3. มิติด้านเครือข่ายพระสงฆ์ ครุบาโนมีโอกาเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ อุปสมบทเมื่อครบ 20 ปี ในปี พ.ศ. 2389 ที่วัดปงสนุก โดยมีพระครูบาอินด๊ะจักร เป็นพระอุปัชฌาย์ ถือว่าเป็นศิษย์สายพระมหาเกสรปัญญา หรือครูบามหาป่าแห่ง

วัดไหลหินอำเภอกะเคาะ นอกจากนี้ยังมีครูบาอาจารย์ของท่านอีกหลายท่าน คือ ครูบาเจ้ามหาปา วัดเขาแก้วท่าผา ครูบาเจ้ายาสมุทธ สายวัดศาลาลหลวง, ครูบาเจ้าสังฆราช ครูบาเจ้าญาณะคัมภีระ วัดชมพูหลวง ครูบาเจ้าชินา ครูบาปัญญา วัดศรีรองเมือง เป็นต้น การเป็นศิษย์สายต่างๆ นี้เอง เป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งและสำคัญ ดังปรากฏการไปมาหาสู่กันของพระภิกษุ และชาวพุทธในดินแดนแห่งนี้ อยู่เสมอๆ ปรากฏอย่างชัดเจนในเรื่องของเครือข่ายศิษย์ครูบาเดียวกัน (อาจารย์เดียวกัน) ซึ่งเดินทางไปบูรณะซ่อมแซมสร้างงานต่างๆ ให้กับวัดสายศิษย์ร่วมครูบา

4. มิติด้านการเป็นบุคคลที่ได้รับความเคารพนับถือ ครูบาโนมีความใกล้ชิดกับเจ้าหลวงผู้ครองนครลำปางหลายองค์ ตั้งแต่สมัยเจ้าวรญาณรังษีราชธรรมเจ้าหลวงองค์ที่ 7 (ในปีพ.ศ. 2393-2416) ที่ร่วมกันฝังเสาหลักเมือง ณ วัดปงสนุกเหนือ เมื่อปี พ.ศ. 2400 ก่อนที่จะย้ายไปที่ศาลหลักเมืองปัจจุบัน เจ้าสุริยะจางวางเจ้าหลวงองค์ที่ 9 (ในปี พ.ศ. 2425-2430) ที่ร่วมกันบูรณะวัดพระบาทและรอยพระบาท เมื่อปี พ.ศ. 2418 ด้วยบารมีดังกล่าวและการที่รู้จักผู้คนกว้างขวาง ก็คงจะทำให้ได้รับความไว้วางใจจากบ้านเมืองจนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะจังหวัดลำปางรูปแรกในเวลาต่อมา

5. มิติด้านการเป็นนักอนุรักษ์และพัฒนา จากบันทึกที่ท่านเดินทางไปตามพื้นที่ต่างๆ นอกตัวเมืองนครลำปาง ก็กล่าวถึง เมืองแจ้ห่ม เมืองแจ้ซ้อน เมืองปาน เมืองงาว เมืองหางสัตว์ (หางฉัตร) และยังรวมไปถึงเมืองพะเยา (พะเยา) ด้วย ส่วนในบริเวณเมืองนครลำปางและใกล้เคียงก็ปรากฏในบันทึกถึงย่านชุมชนและพื้นที่ต่างๆ ได้แก่ วัดเชียงราย วัดม่อนกระติง วัดกู่ขาว วัดปันเจิง วันตันโทง (ตันธงชัย) วัดเสด็จ วัดพระบาท วัดกาดเมฆ วัดบ้านกล้วยแพะ บ้านแลง บ้านเอื้อม เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่จะกล่าวถึงการจาริกไปร่วมงานบุญและช่วยงานก่อสร้างเสนาสนะ หรือเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นบริเวณนั้นๆ แสดงให้เห็นถึงเส้นทางการเดินทางไปมาหาสู่และกลุ่มบ้านเมืองในสมัยก่อนที่มีความสัมพันธ์ต่อกันลึกซึ้ง

6. มิติทางการเป็นช่างหลวงประจำเมือง งานสร้างสรรค์ทางศิลปะและสถาปัตยกรรมปรากฏอยู่ในบันทึกอย่างหลากหลายทั้งด้านการสร้าง ซ่อมพระพุทธรูปต่างฉัตร (ฉัตรยอดเจดีย์) ตามวัดต่างๆ ที่วนครลำปาง แต่ผลงานชิ้นเอกที่โดดเด่นของท่านก็คือ วิหารพระเจ้าพันองค์บนม่อนดอยวัดดงสนุกเหนือ ที่ลงมือสร้างในปี พ.ศ. 2429 เมื่อครูบาโนอายุได้ 60 ปี พรรษา 40 (ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดแล้ว) ครูบาอาโนชัยธรรมจินตามุนีนำคติสัญลักษณ์ทางศาสนา มาผสมผสานกับงานศิลปกรรมได้อย่างวิจิตร แม้ว่าวิหารพระเจ้าพันองค์จะเป็นอาคารขนาดเล็ก แต่การจัดวางองค์ประกอบที่ย้ำถึงความสำคัญของตัวอาคาร ซึ่งเปรียบประดุจปราสาทที่ประทับของพระพุทธเจ้า 4 พระองค์ รอยเพียงการมาของพระศรีอาริย์เมตไตรย์ ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต วิหารหลังนี้ยังเน้นย้ำถึงจำนวนมากมายเป็นอเนกอนันต์ของพระพุทธเจ้าที่ทรงเสด็จมาเผยแผ่พระธรรมเพื่อให้มนุษย์ก้าวข้ามวัฏสงสาร ขณะเดียวกันก็ใช้งานศิลปกรรมแสดงสัญลักษณ์ของภูมิจักรวาล รวมไปถึงการบำเพ็ญเพียรของพระพุทธเจ้าที่เขียนเป็นภาพชาดกมาผสมผสานเป็นองค์ประกอบอย่างลงตัว งานชิ้นสุดท้ายคือการสร้างฐานพระและยกพระพุทธรูปขึ้นสู่แท่นแก้ววัดนางแต่น ดังจารึกความว่า “.....จุลศักราช 1271 (พ.ศ. 2452) เดือน 8 ขึ้น 12 ค่ำ ข้า ฯ (ธูอาโนชัย) ได้ก่อแท่นยกพระและยกพระเจ้าวัดนางแต่น (เกาะคา) และก่อเจดีย์พร้อมกับซ่อมแซมพระพุทธรูปเจ้าวัดชมพู.....”

จะเห็นได้ว่าช่วงสุดท้ายและงานสุดท้ายของครูบาโน ขณะท่านอายุได้ 83 ปี ท่านยังสามารถเดินทางไปสร้างงานศิลปกรรมไว้กับพระศาสนาได้ ซึ่งในกรณีนี้อาจจะเดินทางไปเป็นประธานในการสร้าง และให้คำชี้แนะแก่ช่างที่เป็นลูกมือ ก่อนที่ท่านจะมรณภาพ ในปี พ.ศ. 2454 ซึ่งมีอายุได้ 85 ปี

7. มิติทางการเป็นนักจดบันทึก ในปี พ.ศ. 2358 – ปี พ.ศ. 2470 บันทึกดังกล่าวอยู่ในลักษณะบันทึกประจำปี สรุปล้นๆ บอกเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ไว้

ในปี พ.ศ. 2358 – ปี พ.ศ. 2453 เช่น ภัยธรรมชาติ การเดินทางไปบูรณะปฏิสังขรณ์ เสนาสนะต่างๆ หรือกระทั่งเรื่องของเจ้านาย (ซึ่งในสมัยก่อน ตำรา บันทึกส่วน ใหญ่เป็นตำรายา คัมภีร์ธรรมะ โหราศาสตร์ต่างๆ) ซึ่งหนึ่งในนั้นได้รับการปริวรรต ออกมาสู่สาธารณะ โดยพระครูพุทธธรรมโสภิต เจ้าอาวาสวัดพระเจ้าทันใจ เมื่อ พ.ศ.2539 (ยังมีตำราอีกจำนวนมากที่ยังไม่ได้สานต่อและส่วนหนึ่งได้มีการ สูญหายไปอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จึงควรที่จะมีการจัดทำระบบการปริวรรตและ เผยแพร่ต่อไป) ที่สำคัญก็คือ เป็นบันทึกอยู่ระหว่างเหตุการณ์สำคัญช่วงเปลี่ยน ผ่านของสังคมลำปาง ตั้งแต่ยุคตั้งเมืองนครลำปาง และยุครวมอำนาจเข้าสู่สยาม ประเทศ (ช่วงเวลานับแต่ก่อนยุคครุบาทที่มีการคัดลอกต่อมา จนถึงหลังครุบาท ที่มีศิษย์เป็นผู้บันทึกต่อ)

8. มิติทางด้านการเป็นบุคคลผู้มีความรู้ในทุกด้าน ท่านได้รับการยกย่องให้เป็น พหูสูตร ในศาสตร์ต่างๆ อันได้แก่ การปกครองและเผยแพร่ งานศิลปะสถาปัตยกรรม จิตรกรรม อักษรศาสตร์ ดาราศาสตร์ โหราศาสตร์ โสยศาสตร์ วรรณกรรม จน ได้รับการขนานนามว่า “ครูเมืองละคอน” ภายหลังทายาทได้อนุญาตต่อฝ่าย บ้านเมือง เพื่อใช้นามสกุลว่า “เครือเงินจ้อย” อันเป็นการระลึกถึงต้นตระกูล (โยมพ่อของครุบาทโนคือเงินจ้อย)

9. มิติทางด้านการปกครองคณะสงฆ์เมืองลำปาง การที่ท่านได้ไปสร้างบ้นแต่ง พระพุทธรูปให้กับชุมชนที่ยังไม่มีพระประธานในวิหารนั้น เมื่อมองมิติทางด้านหน้าที่ แล้วอาจจะกล่าวได้ว่าท่านเป็นพระผู้ใหญ่ที่ต้องเป็นแบบอย่างในการทำนุบำรุง พระพุทธศาสนาในเขตการปกครองท่าน แต่ถ้ามองมิติทางด้านจิตวิทยาการปกครอง คณะสงฆ์แล้วนั้น การเดินทางไปสร้างพระพุทธรูปของท่าน เป็นการขยายอาณาเขต ของอำนาจทางสงฆ์โดยวิธีอ้อม จนเป็นที่รู้จัก รักและเคารพยกย่องของคณะสงฆ์ นครลำปาง เจ้านายลำปางและชาวบ้านในชุมชนต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

บทสรุป

การเดินทางศึกษารูปแบบพุทธศิลปกรรมตามบันทึกของครูบาโน ตามสถานที่ต่างๆ สามารถมองเห็นถึงบริบทด้านต่างๆ ทั้งในทางด้านสังคม ทางด้านจิตวิทยา ด้านสรรพเทคนิคและวิชาช่าง ซึ่งการสร้างงานพุทธศิลป์ทางพระพุทธรูปของท่าน ถือเป็นเอกลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์เชิงชุมชนพื้นถิ่นที่มีความน่าสนใจ โดยการงานศิลป์แสดงถึงการมีและอำนาจเชิงสังคม สิ่งเหล่านี้ผู้ศึกษาได้เก็บรวบรวมรูปแบบงานศิลปกรรมเชิงช่าง โดยเฉพาะพระพุทธรูปและพระประธานตามวัดต่างๆ ตามที่ท่านครูบาโนได้ไปสร้างไว้ เพื่อที่จะอนุรักษ์รักษางานศิลปะที่มีเอกลักษณ์เฉพาะและเกิดขึ้นในยุคสมัยหนึ่งที่พระพุทธรูปในจังหวัดลำปาง ได้รุ่งเรืองโดยผ่านการสร้างงานทางพุทธศิลป์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาอย่างมากมาย

ข้อมูลบันทึกครูบาโนฉบับดังกล่าวยังไม่ได้นำออกมาเผยแพร่ให้คนทั่วไปรับรู้ ซึ่งการศึกษาครั้งนี้มีกระบวนการแปลอักษรธรรมล้านนาปวิธภาษาขึ้นใหม่เพียงบางส่วนเท่านั้น เพื่อใช้เป็นข้อมูลและหลักฐานที่จะนำไปสู่การศึกษารูปแบบพุทธศิลปกรรมสกุลช่างครูบาโน รวมไปถึงองค์ความรู้การสร้างพระพุทธรูปแบบอย่างอันเป็นเอกลักษณ์ที่มีลักษณะเฉพาะตัว ว่าด้วยเรื่องความพอดี สัดส่วน รวมไปถึงเทคนิคการตกแต่ง จึงสามารถนำรูปแบบพระพุทธรูปศิลปะครูบาโนมาแสดงได้อย่างชัดเจน

อนึ่งพระพุทธรูปที่ครูบาโนสร้างนั้นส่วนใหญ่จะเป็นเทคนิคปูนปั้น ซึ่งอาจจะเสี่ยงต่อการถูกทำลายโดยสภาพแวดล้อมต่างๆ ได้โดยง่าย ซึ่งการเก็บข้อมูลรูปแบบและรายละเอียดของพุทธลักษณะของพระพุทธรูปตามวัดต่างๆ จะสามารถใช้ในการอนุรักษ์และซ่อมแซมพระพุทธรูปสกุลช่างครูบาโนในอนาคตได้เป็นอย่างดี

บทความ “งานพุทธศิลป์ครุบาโนรูปแบบ เทคนิคและแนวคิดการสร้างสกุลช่างครูเมืองละคอน” จึงเป็นเพียงหนึ่งหัวเรื่องของงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองลำปาง ผ่านบันทึกและงานพุทธศิลป์ครุบาอาน้อยธรรมจินตามูนี้” ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล และศึกษาถึงรูปแบบงานพุทธศิลป์ครุบาโนตามบันทึกโบราณ ซึ่งมีจำนวน 70 แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เทคนิคเชิงช่าง เทคนิคการตกแต่งที่ปรากฏในนครลำปาง รวมไปถึงการวิเคราะห์ถึงอิทธิพลร่วมในยุคสมัยนั้นด้วย เพื่อจะใช้เป็นข้อมูลในการจัดทำพิพิธภัณฑ์งานศิลป์ครุบาโนของวัดปางสนุกเหนือ อันเป็นการเผยแพร่ความรู้สู่สังคมภายนอกที่เป็นประโยชน์ต่อไป

บรรณานุกรม

ผาสุข อินทราวุธ และวรรณัย พงศาชลากร. 2545. *อัฟกานิสถานแหล่งผลิต
พระพุทธรูปองค์แรกในโลก*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

พระครูพุทธิธรรมโสภิต. 2539. *ประวัติวัดปงสนุกเหนือและประวัติบันทึกครุบา
อาโนชัยธรรมจินตามุนี*. ลำปาง: สหกิจการพิมพ์.

พระครูวรเวทอิทธิพิทักษ์. (7 มกราคม 2558). สัมภาษณ์. เจ้าอาวาส. วัดศรีเกิด
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง.

พระน้อย นรุตตโม. (23 ธันวาคม 2557). สัมภาษณ์. ผู้ช่วยเจ้าอาวาส.
วัดปงสนุกเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง.

วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ. 2542. *ศิลปะกับชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: ดันอ้อ 1999.

ศาลาดำ. 2515. *ประวัติหลวงพ่อเกษม*. ลำปาง: ม.ส.พ.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2445). พระราชบัญญัติ
ลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ.121 ประมวลพระนิพนธ์เรื่องคณะสงฆ์ 2514
และเอกสารกองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ รัชกาลที่ 5 แห่ง ศ. 12/8,
จัดการศาสนาและการศึกษา.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2548. *กรุงเทพฯมาจากไหน?*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.

เสนอ นิลเดช. 2543. *ประวัติสถาปัตยกรรมไทย*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.